

Kosana Jovanović

VOLOSKO – RAZVOJ PRIMORSKOGA MJESTA OBLIKOVAN NA SREDNJOVJEKOVNO UTEMELJENOJ POMORSKOJ TRADICIJI

Dr. sc. Kosana Jovanović
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, HR – 51000 Rijeka
kosana.jovanovic@uniri.hr

DOI: 10.21857/m16wjclrp9
Pregledni članak
Primljeno: 14. 5. 2025.
Prihvaćeno: 22. 9. 2025.
UDK: 94(497.57Volosko)“04/14”
639.2+656.6(497.57Volosko)

U radu se prikazuje kronološki razvoj Voloskog od prvog spomena mjesta u srednjem vijeku do kraja 19. stoljeća. Obradom dostupnih izvora i literature u radu se argumentira da su smještaj mjesta Voloskog i njegova orijentacija prema moru determinirali njegov daljnji razvoj i značenje za kvarnerski kraj. U radu se prikazuje razvoj mjesta koji uvelike počiva na usmjerenju prema moru, tradiciji koja se ustalila u Voloskom od njegova srednjovjekovnog početka. Razvijanjem najprije ribarstva, a zatim i pomorstva raste gospodarsko značenje mjesta, koje prati i politički uspon tijekom 19. stoljeća, posebice tijekom razdoblja narodnog preporoda. Politički utjecaj Voloskog dodatno je utvrđen značenjem razvoja Općine Volosko-Opatija, koja će i u nadolazećim razdobljima ostaviti traga na kvarnerskom području. Naposljetku, u radu se prikazuje i prosvjetno-kulturni razvoj Voloskog, čime se dodatno argumentira gospodarsko, političko i kulturno značenje mjesta.

Ključne riječi: *Volosko; srednji vijek; rani novi vijek; ribarstvo; pomorstvo; narodni preporod; prosvjetno-kulturni razvoj.*

Uvod

U ovom radu predstaviti će se razvoj mjesta Volosko od njegova prvog spomena u srednjem vijeku do kraja 19. stoljeća. Kronološki pristup opisa povijesnog razvoja omogućit će uvid u značenje mjesta koje je postupno stvarano tijekom nekoliko stoljeća. Volosko, mjesto smješteno uz more u blizini Preluka, svoj

razvoj i napredak duguje upravo takvoj maritimnoj orijentaciji koja je utjecala na njegov gospodarski uzlet. Mjesto je prvotno bilo posvećeno izlovu ribe, da bi se zatim usmjerilo i prema brodogradnji i pomorskoj trgovini. Upravo su te gospodarske grane omogućile prosperitet stanovništva koji se očituje u nekoliko segmenata, od povećanja njegova broja do njegova uključivanja u politička strujanja nastala u 19. stoljeću. U radu se prikazuje kako je gospodarski napredak omogućio Voloskom politički napredak ne samo zbog uključivanja postojećeg stanovništva bilo u talijanaške krugove bilo u krugove povezane s hrvatskim narodnim preporodom nego i zbog privlačenja novih stanovnika mjesta, važnih aktera političkih događanja – time su se povećavali daljnji ugled i značenje Voloskog, što se očituje i u razvoju velikog broja prosvjetno-kulturnih ustanova nastalih upravo u tome mjestu.

Smještaj i naziv mjesta Volosko

Volosko je manje primorsko mjesto smješteno tik do granice koja označava završetak Riječkoga zaljeva te početak poluotoka Istre. Smjestilo se na tzv. liburnijskom području, odnosno području Kvarnera.

Smješteno na obali Riječkoga zaljeva, Volosko ima važan prometno-geografski položaj koji će se od svojih najranijih početaka usmjeriti prema maritimnosti. Naime, s obzirom na smještaj mjesta na primorskoj padini Učke, na njegovu su se području kroz vrijeme razvile uvale Preluk i Črnikovica kao izlazi na more za stanovnike Kastva i Kastavske gospoštije. Sam položaj mjesta Voloskog prati konfiguraciju terena te predstavlja amfiteatralno, odnosno terasasto raspoređeno naselje.¹

Razvoj mjesta bit će u velikoj mjeri vezan uz Kastav i Veprinac jer je upravo to područje služilo kao izlaz na more preko susjedne uvale Preluk za njihove stanovnike. Naime, stanovništvo Kastva i Veprinca koristilo se, vjerojatno još od kasnoga srednjovjekovnog razdoblja, Prelukom ili, bolje rečeno, morem koje se pruža pred njim, za izlov ribe, posebice tuna. Izvor koji govori u prilog toj tvrdnji jest odluka koju 1438. godine donosi Gradsko vijeće Rijeke, a kojom se dozvoljava svakom ribaru s riječkoga ili kastavskoga područja da baci svoje mreže na tome mjestu.² Preluk je važan za nastanak Voloskog zbog toga što njegov

¹ Vanda EKL, Opatija – prostor i čovjek, *Dometi*, 9–10/1984, str. 69.

² U toj ispravi spominju se riječki ribari zato što oni u to vrijeme dijele s Kastavcima istoga feudalnoga gospodara, knezove Walsee. Josip BASIOLI, *Ribarstvo na sjeverozapadnoj obali riječkog zaljeva*, Opatija 1987, str. 234. Marija KARBIĆ, Zrinka NIKOLIĆ JAKUS, Obitelj Walsee, gospodari Rijeke i posjednici u Istri i na Kvarneru, *Godišnjak njemačke zajednice*, 29/2022, str. 15.

nepristupačni teren nije omogućavao ribarima držanje mreža i ostalih potrepnosti. Zato su upravo oni prvi uvidjeli pristupačnost te obližnje uvale, u kojoj se počinju graditi najprije manja spremišta (barake), a poslije i ribarske nastambe, čime se određuje budući karakter mjesta.

Nadalje, kako se Volosko prvotno razvilo kao ribarsko mjesto, koje će poslije dobiti na važnosti i kao pomorsko-trgovačko središte, izgled naselja i njegovo širenje prati te gospodarske djelatnosti s obzirom na to da je jezgra mjesta nastala oko male uvale, kolokvijalno nazvane *mandrač*. Prema tome se prilagođava smještaj i izgled kuća pučkih karakteristika, a poslije će se, zbog razvoja pomorstva, graditi imponantnije zgrade bogatih kapetana i brodovlasnika, i to sjevernije i zapadnije od stare jezgre.³

D. Hirc u svojoj putopisnoj knjizi *Hrvatsko primorje* navodi da je Volosko sagrađeno amfiteatralno, tj. da su zgrade građene u nizovima jedan iznad drugog, te da se ulice uvijek spuštaju prema moru, tj. lučici. Između kuća mogli su se nazrijeti vinogradi i vrtovi gdje se uzgajaju smokve i breskve i gdje raste lovorika.⁴ Volosko je bilo poznato po pekarskim proizvodima, posebice velikim okruglim kolačima baškotima, sličnima *bodulskim priesnacima*, koji su se uglavnom prodavali u Rijeci i Bakru.⁵

Život toga mjesta bio je isključivo vezan uz more, pa zato ne iznenađuje podatak da se muško stanovništvo većinom bavilo pomorstvom, a među njima su neki poslije postali i brodovlasnici. Jedan od dokaza koji idu u prilog tvrdnji o tijesnom odnosu Vološćana i mora jest taj da je jedan od oltara u crkvi sv. Roka posvećen sv. Nikoli, zaštitniku pomoraca. Nadalje, koliko je jaka ta povezanost, dokazuje i to da do 1868. godine, kada je u Voloskom sagrađeno groblje, mještani svoje pokojnike pokapaju na opatijskome groblju; to samo po sebi ne bi bilo toliko neobično da su za prijevoz pokojnika odabrali konvencionalni kopneni put, ali Vološćani su svoje pokojnike prevozili morskim putem brodicama koje su u procesiji plovile jedna ispred druge na čelu s mjesnim svećenikom.⁶

³ Hrvoje TURK, Volosko – elementi smještaja i položaja, *Dometi*, 7–12/1995, str. 103. Vidi i: Tihomira STEPINAC FABIJANIĆ, Tradicijski aspekti u načinu života i problemi identiteta malih gradova: Lovran i Volosko, *Zbornik Lovranščine*, 2/2012, str. 269.

⁴ Smokve su se sušile i nizale na konopac odijeljene listom lovorike, a takve su se u nizu 10 – 15 smokava prodavale za jedan novčić. Dragutin HIRC, *Hrvatsko primorje, slike, opisi i putopisi*, Zagreb 1981, str. 5.

⁵ Isto.

⁶ *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, sv. 1, Volosko 1977, str. 6. To djelo predstavlja rukopis Župnog ureda Volosko koji je sastavio svećenik Petar Brusić, župnik u Voloskom do godine 1977.

Što se tiče imena mjesta, postoje različite verzije koje spekuliraju o njegovu izvoru.

Jedna od najčešćih teorija jest ona prema kojoj ime mjesta potječe od staroslavenskog naziva za Volosa (Velesa), boga zemlje, vode i podzemlja te zaštitnika stoke, blaga, seljaka i umjetnika, ali i magije, bolesti i smrti, čije je mjesto boravka u vodi i rijeci.⁷ Ako uzmemo u obzir da naziv mjesta služi kao uspomena na Volosa, onda ga toponim mjesta Voloskog, smještenog podno planine Učke, čini još zanimljivijim. Naime, planinski vrh na Učki nosi ime drugog božanstva iz slavenskoga panteona, Peruna, boga groma, vatre i kiše. Perun je bio i zaštitnik ribara i vjetrova na moru te domova.⁸ Zanimljiva prisutnost tih dvaju toponima u takvoj blizini upućuje na sukob tih dvaju božanstava, što predstavlja najvažniji mit slavenske mitologije i način interpretacije uspostavljanja prirodne ravnoteže. Naime, Volos je zadržavao vodu na zemlji te ga Perun stoga tuče munjama dajući kišu. Volos je oteo Perunu stoku, koja mu je tada stala na put u tom dvoboju, a onda je Perun ubio Volosa tjerajući ga u vodu, čime je u svijetu ponovno uspostavljen prirodni red. Ta priča predstavlja opoziciju Peruna, koji simbolički predstavlja svjetlost na nebu (odnosno Učku), i Volosa, koji simbolizira tamu u praznini (odnosno more ispred Voloskog).⁹ Njihove mitske borbe jasno pokazuju izmjenu godišnjih doba i kalendarskih sustava u kojima su rituali prikazivali i slavili godišnje običaje.

Dosta se često iznosi i mišljenje da ime nastaje prema riječi *vol*, izvedeno po tome što su se u Voloskom navodno održavala sajmišta tih životinja koje su završavale svoj životni vijek u klaonici blizu mjesta Klana.¹⁰ Mnogi autori pobijaju tu tvrdnju samim time što za nju nema nikakvih dokaza osim prefiksa „vol“ u samom imenu mjesta. Ono što također ne ide u prilog navedenoj tvrdnji jest izričito pomorska orijentacija mjesta koje u svojoj bližoj okolini nema pašnjake pogodne za uzgoj takvih životinja. Nadalje, kako ističe A. Flego, nijedno ime starijeg datuma u Istri ne dolazi ni od životinja ni od biljaka.¹¹

Po tom istom autoru, trebalo bi odbaciti i verziju koju iznosi povjesničar G. Kobler, koji smatra da je ime nastalo od talijanske inačice za uvalu *valle* ili *vallone*, koja, spojena sa starim talijanskim imenom za Učku *Oscale*, tvori tako naziv Valle Osca, koji označava uvalu pod Učkom. Kobler se za svoju argumentaciju poziva

⁷ Vitomir, BELAJ, *Hod kroz godinu, mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, Zagreb 1998, str. 48.

⁸ Franjo LEDIĆ, *Mitologija Slavena: tragom kultova i vjerovanja starih Slavena*, Zagreb 1969, str. 153.

⁹ V. BELAJ, *Hod kroz godinu, mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, str. 68.

¹⁰ Milan MOGUŠ, O čakavštini na Volosken, *Filologija*, 24–25/1995, str. 260.

¹¹ Antun FLEGO, *Istarska imena*, Opatija, 1963.

na zemljopisnu kartu iz 16. stoljeća, koja se nalazi u Biblioteci svetog Marka u Veneciji te koja na mjestu gdje se nalazi Volosko sadrži natpis *Volon*.¹² Odbacuje se i tvrdnja koju iznosi E. Kumičić, a koji za izvor imena Volosko navodi starogrčku riječ *volos*. Po A. Flegi, otklanja se i povijesno neutemeljena argumentacija da to ime potječe od nekoga keltskog plemena s toga područja koje je nosilo naziv *Volsci*.

A. Flego opet potvrđuje važnost Preluka za Volosko, što se ovaj put odnosi na samo ime mjesta, te naglašava da „u narodu“ kolaju dvije verzije, a to su: čakavsko *Volósko* te kajkavsko *Volovsko/a*, tj. *Vulovska*. Obje verzije imena Volosko imaju isto značenje, a to je selo, naselje, grad na valu, tj. uz Preluk, ili vas na uvali.¹³ Pritom ističe kako nije čudna pojava kajkavskog imena za mjesta u istočnoj Istri te to dokazuje primjerima kao što su Klana, Belej, Mune, Poljane i dr.

Povijest Voloskog od srednjega vijeka¹⁴ do sredine 19. stoljeća

Kao prvi pisani izvor koji svjedoči o postojanju naselja Volosko uzima se *Zakon grada Kastva iz 1400. godine*. Naime, kako je Volosko administrativno pripadalo Kastavskoj gospoštiji, zakon propisuje odnose između Kastva i Voloskog, posebice one gospodarsko-trgovačke. Naime, Kastavski zakon propisuje da se meso koje *kmeti* uzgoje u toj komuni ne smije prodavati nigdje izvan komune, osim u Voloskom, dok se istovremeno dio ribe koji se ulovio u Voloskom i Preluku morao najprije prodavati u Kastvu na gradskom trgu [65 / kap. 53, 72 / kap. 65].¹⁵

¹² Giovanni KOBLER, *Povijest Rijeke*, knjiga treća, Opatija 1997, str. 476.

¹³ A. FLEGO, *Istarska imena*. Vidi i: Ivan ZORIČIĆ, *Tragom jezičnih nedoumica*, Pula 2004, str. 193.

¹⁴ Iako ne postoje pisani tragovi koji govore o postojanju Voloskog prije 16. stoljeća, zapisi koji nam jesu dostupni svjedoče u prilog tezi o razvoju mjesta od starijeg razdoblja (npr. već ustaljene djelatnosti kao što su izlov ribe, mesarstvo i vinogradarstvo te postojanje kartografskih zapisa, podataka o kućama te zavjetnoj crkvi za potrebe postojeće populacije). Slijedeći dinamiku nastanka i razvitka mjesta u predmodernom razdoblju, procesi razvoja traju tijekom duljega vremenskog perioda i ne nastaju odjednom, posebice na perifernim područjima kao što je ovo. Nadalje, ponegdje se navodi da je mjesto naseljeno u prapovijesti, u rimsko doba te u srednjem vijeku. Vidi kod „Volosko“. *Istarska enciklopedija* (2005), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <<https://istra.lzmk.hr/clanak/volosko>>, pristupljeno 30. kolovoza 2025.

¹⁵ Mihail Jasinski navodi da je samo prvih 25 kapitula Kastavskog zakona zapisano u razdoblju prijelaza gospoštije iz vlasti obitelji Duino u onu obitelji Walsee tijekom 1400. godine, te da oni čine tzv. osnovnu jezgru statuta koja proizlazi iz običajnog prava. Međutim, Lujo Margetić osporava tu tezu te navodi da je izglednije da je većina kapitula zapisana krajem 15. stoljeća, kada gospoštiju preuzimaju Habsburgovci. Lujo MARGETIĆ, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, knj. 2. Veprinac, Kastav, Trsat*, Rijeka 2006, str. 47–53, 69–70, 76. Vidi više kod: Kosana JOVANOVIĆ, *To live and die in Kvarner communes: a comparison of the medieval statutes of Kastav, Veprinac and Mošćenice*, *Acta Histriae*, 24/2016, str. 273–290.

Nakon Kastavskog zakona za sljedeći spomen Voloskog uzima se vlastoručna isprava iz 1543. godine uložena u notarsku knjigu općinskoga kancelara u Rijeci te dokument iz 1544. godine iz istovjetne knjige.¹⁶ Tridesetak godina poslije ili, točnije, 1570. godine Volosko i njegova zavjetna crkva sv. Roka spominju se u oporuci Roka Zavidića, sina pokojnog Jurja.¹⁷ Naime, u oporuci se navodi da je dotičnu crkvicu na području Voloskog dao izgraditi djed Roka Zavidića te da je pritom darovao novce za njezino održavanje.¹⁸ U oporuci Roko Zavidić crkvi ostavlja zemlju, a svojoj rođakinji, supruzi Vincenta Marota,¹⁹ pušta crkvu na skrb i uzdržavanje.²⁰

Iz 1590. godine datira oporuka Nikoline (od Jurja) iz Voloskog koja se vezuje uz podavanja u vinu koje dolazi iz njezina vinograda, a namijenjena su riječkim augustincima za molitvu za njezinu dušu.²¹

Tijekom 16. i 17. stoljeća Volosko je upisano na nekoliko općegeografskih karata malih mjerila. Najraniji spomen mjesta jest na karti *Slavonia et Croatia* iz 1563. godine koju je izradio Nicolò Angielini, kartograf u habsburškoj službi. Nekoliko godina nakon toga, točnije 1568., Volosko se nalazi i na rukopisnoj skici Kvarnerskoga zaljeva koju je izradio kartograf Ivan Klobučarić. Mjesto je obilježeno i na kartama *Illyricum* Joannesa Sambucusa iz 1572. i *Forum Iulivum* iz 1589. godine geografa Gerharda Mercatora te na rukopisnoj karti nepoznatog autora iz 1642. godine.²²

¹⁶ G. KOBLER, *Povijest Rijeke*, str. 475.

¹⁷ U *Zakonu grada Kastva* spominje se Roko Zavidić, koji je jedan od triju određenih sudaca koji imaju zadatak procjenjivati meso koje se koristi u Voloskom. Iako ne postoji veza u izvorima između suca Roka Zavidića i oporučitelja Roka Zavidića, vrlo su izvjesne obiteljske veze između tih dviju osoba, na što nam možda ukazuje istovjetnost imena. Imena sudaca i popis njihovih zaduženja vidi kod L. MARGETIĆ, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, knj. 2. Veprinac, Kastav, Trsat*, str. 72 (kap. 65).

¹⁸ *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, Volosko 1977, str. 3. G. KOBLER, *Povijest Rijeke*, str. 475.

¹⁹ Uz suca Roka Zavidića u *Zakonu grada Kastva* spominje se i sudac Petar Marot također u kontekstu kontrole mesa u Voloskom, čime se mogu stvoriti obiteljske poveznice sa spomenutim Vincentom Marotom iz navedene oporuke. Imena sudaca i popis njihovih zaduženja vidi kod L. MARGETIĆ, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, knj. 2. Veprinac, Kastav, Trsat*, str. 72 (kap. 65).

²⁰ Amir MUZUR, *Tko je stariji: Volosko ili Opatija?*, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, str. 20. Autor spekulira da je po podacima iz oporuke moguće zaključiti da je zavjetna crkva sv. Roka izgrađena krajem 15. ili početkom 16. stoljeća kao refleksija na epidemije kuge koje su sporadično harale istarskim i kvarnerskim prostorima u to vrijeme, čime se onda daje objasniti odabir sveca zaštitnika s obzirom na to da je sv. Rok zaštitnik od kuge i epidemijskih bolesti.

²¹ Marko MEDVED, *Filius conventus Fluminensis. Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci*, Zagreb 2020, str. 693.

²² Olga MAGAŠ, Željko ŠKALAMERA, *Volosko i Opatija na starim kartografskim prikazima*, Rijeka 2004, str. 8–9.

Volosko je naznačeno i u knjizi Johanna Weicharda Valvasora *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* (Slava vojvodine Kranjske) tiskanoj 1689. godine, gdje Valvasor Volosko definira kao lučicu koja pripada Kastavskoj gospoštiji.²³ Na površnoj crtanoj karti koja prati tekst navodi se ime mjesta *Volouska*,²⁴ a Valvasor opisuje njegov izgled i smještaj na stjenovitom terenu na kojem uspijevaju kesteni i raznovrsno voće te vinogradi i maslinici, dok je luka usmjerena na trgovinu te na izlov tune.²⁵ Prema Valvasorovu svjedočanstvu, tuna koja je ulovljena na području Preluka i koja je tu rezana i soljena bila je izrazito poznata i cijenjena među susjednim državama, kamo se izvozi, sugerirajući nam razgranatu trgovinu ribom po kojoj Volosko postaje poznato.²⁶ Od zgrada se spominju crkva sv. Roka te carinski ured, a Volosko ima sveukupno 13 kuća.²⁷ Valvasor nam također daje kratak uvid u običaje koje su mještani Voloskog slavili. Tako navodi da se štuje blagdan sv. Roka, kada se, kao i na Duhove, slavi proštenje, nakon čega su organizirani pučki plesovi, odnosno *tanci*.²⁸

Habsburgovci krajem 15. stoljeća preuzimaju posjede goričkih grofova Walsee, ali već od 1465. godine oni predstavljaju stvarne vladare tih područja (Rijeka, Kastav, Klana i dr.), koja su zatim u većini slučajeva davali u zakup jezuitima iz samostana Judenburg, a koji su pak prostor Kastavštine predali svojoj braći iz Jezuitskoga kolegija Rijeke.²⁹ To feudalno gospodstvo Kastva protezalo se od Grobničkog polja sve do Slatine (Opatija), što je uključivalo i područja Rukavca, Brguda te Voloskog. Takvo stanje nije se mijenjalo sve do okončanja jezuitskog reda 1773. godine.³⁰ Isusovci su zaslužni za to što se na području Preluka ponov-

²³ Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske* (prijevod s njemačkoga na hrvatski jezik Katarina Marić, Sunčica Mustač), Pula 2022, str. 50.

²⁴ O. MAGAŠ, Ž. ŠKALAMERA, *Volosko i Opatija na starim kartografskim prikazima*, str. 9. Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske*, str. 118.

²⁵ Johann W. VALVASSOR, *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, III band Buch IX-XI 2te, Laibach – Nürnberg 1689, str. 618. Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske*, str. 118–119.

²⁶ Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske*, str. 119. Vidi također kod J. BASIOLI, *Ribarstvo na sjeverozapadnoj obali riječkog zaljeva*, str. 234.

²⁷ J. W. VALVASSOR, *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, str. 619. Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske*, str. 118.

²⁸ Valvasor u Istri: 333 godine od tiskanja knjige *Slava Vojvodine Kranjske*, str. 119. Vidi i kod T. STEPINAC FABIJANIĆ, *Tradicijski aspekti u načinu života i problemi identiteta malih gradova: Lovran i Volosko*, str. 269.

²⁹ M. KARBIĆ, Z. NIKOLIĆ JAKUS, *Obitelj Walsee, gospodari Rijeke i posjednici u Istri i na Kvarneru*, str. 18.

³⁰ G. KOBLER, *Povijest Rijeke*, str. 169. Vidi i Marko MEDVED, *Opatija sv. Jakova u Opatiji, Croatica Christiana periodica*, 87/2021, str. 165–176.

no oživljava izlov tune, a smatra se da su već sredinom 17. stoljeća postavljene prve tunere,³¹ što donosi prosperitet za područje Voloskog.

Tijekom ranoga novog vijeka Volosko se spominje za vrijeme Uskočkog rata (1615. – 1618.) s obzirom na to da je mletački kapetan Antonio Civrano mjesto opljačkao i spalio kao odmazdu zbog toga što su se senjski uskoci preko Voloskog opskrbljivali žitaricama i vinom iz Istre.³² Tijekom 18. i 19. stoljeća Volosko su zahvatili razni migracijski procesi, te se bilježe pridošlice s istarskih područja, dok se istovremeno bilježe i podaci o stanovnicima Voloskog koji migriraju na područje Istre.³³

Početakom 18. stoljeća, točnije 1704., Volosko se spominje u *protocollum conventus* riječkih augustinaca gdje se nabrajaju vinogradi u vlasništvu samostana, od kojih se jedan protezao između Voloskog, Veprinca i morske obale, čime se ukazuje na to da se, uz ribarstvo, stanovništvo bavi i poljoprivredom.³⁴

Volosko do 18. stoljeća ima relativno mali broj stanovnika,³⁵ ali od tada nadalje bilježi se njegov stalan rast koji prati gospodarski i trgovački uspon mjesta. Naime, do kraja 18. stoljeća Volosko ima 89 kuća i 623 stanovnika, čime je po broju premašilo Kastav i Opatiju. Upravo zbog porasta broja stanovništva, 1771. godine osnovana je crkvena jedinica pod nazivom *Kapelanija sv. Roka u Voloskom*,

³¹ Tunara ili tunera naziv je za visoke ljestve koje služe kao promatračnice s kojih se uočavao dolazak tune. *Hrvatski jezični portal*, URL https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19IURB5&keyword=tunara. To je bilo ukopano i kamenjem poduprto nagnuto postolje visine 14 – 16 metara. Na njegovu vrhu nalazilo se sjedalo ili tzv. koš do kojeg je vodilo 30 – 40 stepenica. U njihovu podnožju ribari su obično odlagali svoje mreže. Posljednja tunara na području Preluka zatvorena je 1965. navodno zbog zagađenja mora, u koje tune više nisu dolazile. *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, str. 6. Isti podatak o prestanku izlova tune zbog zagađenja mora sjevernog Jadrana vidi i u: T. STEPINAC FABIJANIĆ, *Tradicijski aspekti u načinu života i problemi identiteta malih gradova: Lovran i Volosko*, str. 272.

³² Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće*, Pula 1995, str. 309. Slaven BERTOŠA, *Vološčani u Puli: Prema podacima iz matičnih knjiga od XVII. do XIX. stoljeća*, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, str. 27.

³³ S. BERTOŠA, *Vološčani u Puli: Prema podacima iz matičnih knjiga od XVII. do XIX. stoljeća*, str. 27–28. Vidi također Slaven BERTOŠA, *Migracije prema Puli: primjer austrijske Istre u novom vijeku*, Pazin – Pula 2012.

³⁴ Marko MEDVED, *Filius conventus Fluminensis. Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci*, str. 443.

³⁵ Prema djelu *Povijest župe Sv. Ana u Voloskom*, mjesto je navodno postalo utočište za odbjeglih uskoke koji su bili prisiljeni napustiti Senj, iako se taj podatak ne može pronaći u drugoj literaturi. S. Bertoša navodi podatak o tome da su se uskoci koristili Voloskim radi opskrbe, ali ne navodi podatak o naseljavanju. *Povijest župe Sv. Ana u Voloskom*, str. 3. S. BERTOŠA, *Vološčani u Puli: Prema podacima iz matičnih knjiga od XVII. do XIX. stoljeća*, str. 28.

koja će postati samostalna tek sredinom 19. stoljeća.³⁶ Crkveno-administrativno Volosko je prije sredine 19. stoljeća pripadalo kastavskoj općini i župi, ali 1844. godine osnovana je posebna župa u Voloskom pod vodstvom prvog župnika dr. Adama Ruplera, te je crkva sv. Ane ujedno postala i župna crkva.³⁷

Dolaskom Francuza područja Istre, Liburnije, Kvarnerskih otoka i Rijeke sjedinjena su s područjem bivše mletačke Istre te podređena upravi u Trstu pod imenom Istarski departaman u sastavu Napoleonovih Ilirskih pokrajina.³⁸ Nakon 1813. godine i priključenja tih pokrajina Austriji dio Istre (Pazin – Plomin – Mošćenice – Volosko) spojen je s Rijekom i otocima, te 1816. godine ulazi u sastav Ilirskoga Kraljevstva, koje obuhvaća prostore Kranjske, Koruške, Primorja te Hrvatske do rijeka Save i Une.³⁹ Cijelo to kvarnersko-istarsko područje bilo je podijeljeno između Tršćanskoga i Riječkoga okružja, a Volosko ulazi u sastav potonjeg.

Početak 19. stoljeća Volosko te susjedna Opatija, koja dobiva pomalo na značenju, polako se počinju odvajati od uprave Kastva, što će rezultirati stvaranjem samostalnih općina,⁴⁰ dok upravo u to vrijeme Volosko postaje sjedište okružnoga kapetanata. Nadalje, početkom 19. stoljeća, prema popisu iz 1816. godine, Volosko ima 140 kuća i 756 stanovnika, što govori u prilog velikom razvoju mjesta, a posljedično i jačemu političkom značenju. Osnivanjem posebno Pazinskog okružja koje je podvrgnuto upravi u Trstu u njegov sastav 1822. godine ulazi devet istarskih kotara, od kojih je jedan i Volosko. Pazinski i Tršćanski okrug sjedinjeni su 1825. godine u novi Istarski okrug, koji je djelovao do 1860. godine sa sjedištem u Pazinu.⁴¹

Sjedinjenjem kotara Lovran i Kastav 1827. godine nastaje novi kotar Volosko, koji je s vremenom dobio na velikom značenju, u prilog čemu govori i to da je Kastav sada podređen i Općini i Kotaru Volosko.

³⁶ *Povijest župe Sv. Ana u Voloskom*, str. 4. Vidi također kod Tatjana GRCE, Gradnja nove župne crkve sv. Ane u Voloskom od 1846 do 1850. godine, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, str. 48.

³⁷ T. GRCE, Gradnja nove župne crkve sv. Ane u Voloskom od 1846 do 1850. godine, str. 47–58.

³⁸ Bože MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, Pazin 1967., str. 38.

³⁹ Dane GRUBER, Vjekoslav SPINČIĆ, *Povijest Istre/Narodni preporod u Istri*, Zagreb 1924., str. 253.

⁴⁰ Matko LAGINJA, *Kastav, Grad i općina*, Trst, 1889, pretisak, Klana 2002, str. 142.

⁴¹ O. MAGAŠ, Ž. ŠKALAMERA, *Volosko i Opatija na starim kartografskim prikazima*, str. 6.

Pomorstvo

Početak i sredinom 19. stoljeća traje postupni razvoj pomorstva i brodogradnje na području Voloskog. Kako to mjesto ima svega 11% obradivih površina, po mjerenju koje je izvršeno 1846. godine⁴² stanovništvo neminovno crpi svoje bogatstvo od mora.

Volosko je do 1820. godine bilo glavna luka Kastavštine, a počinje se isticati i po sudioništvu u obalnoj trgovini koja se odvijala u Kvarnerskome zaljevu, pa i šire. Vološčanski se pomorci u tu trgovinu uključuju svojim malim plovilima kao što su npr. braceri, gajete i sl., kojima prevoze najviše drvo i drvenu građu.

Nakon završetka izgradnje ceste Rijeka – Volosko taj kraj doživljava veći gospodarski rast, što se odnosi i na brodarstvo. Naime, radi ostvarivanja većeg prometa robe, u pomorskoj trgovini javila se potražnja tržišta za većim i sigurnijim brodovima. Povezanost obale osigurana je 1844. godine, kada je otvorena veza trajektom između Kraljevice, Voloskog i Lovrana s Rijekom,⁴³ a 1871. godine uspostavljena je redovita brodska linija Rijeka – Volosko – Ika – Lovran i 1884. godine redovita brodska linija Rijeka – Volosko – Opatija – Lovran parobrodom *Abbazia*.⁴⁴ Obalnu povezanost prati i ona kopnena jer je 1843. godine završena gradnja obalne ceste preko Opatije i Voloskog. Također, u razdoblju 1885. – 1889. godine izgrađena je obalna šetnica, *lungomare*, koja povezuje Volosko i Opatiju.⁴⁵

U tom se razdoblju počinju izdvajati neke vološčanske obitelji pomoraca koje se bave trgovinom kao što su npr. Perčić, Grizillo i Štiglic te poslije Minach, Stanger, Poščić, Šimunić, Varljen, Osojnjak, Tomašić, Rajčić, Tomičić i dr., a koje u svojem vlasništvu imaju plovila nosivosti od 100 tona naviše.

Volosko je u 19. stoljeću imalo nekoliko manjih brodogradilišta na području Lipovice, Črnikovice te Preluka, kamo se doprema drvena građa iz Kranjske i Štajerske. Te škverove sredinom 19. stoljeća preuzima Ivan Minach (Minak), vološčanski doseljenik s područja Lovrana. Tim potezom započinje uspon jake brodovlasničke obitelji koja se mogla pohvaliti činjenicom da posjeduje jedrenjake koji dostižu 700 tona nosivosti te da manje brodove može i proizvoditi u vlastitim brodogradilištima. Sva moć te bogate i utjecajne obitelji vidljiva je u

⁴² B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 113.

⁴³ Radojica F. BARBALIĆ, Doprinos parobroda „Hrvat“ stvaranju obalne linijske plovidbe na Jadranskom moru, *Senjski zbornik*, 17/1990, str. 262.

⁴⁴ Vinko ANTIĆ, Pomorstvo i naš turizam, *Pomorski zbornik*, 1–2/1962, str. 1005.

⁴⁵ Šetalište je dovršeno u punoj trasi 1911. godine.

tome da je upravo njihovim sredstvima izgrađena zgrada suda te u tome da je pridonijela izgradnji vološćanske župne crkve sv. Ane 1846. godine.

U statističkim podacima iz 1847. godine navodi se da je Volosko imalo devet brodova duge plovidbe s oko 3.034 tone nosivosti, a do polovice 19. stoljeća čak osam Vološćana postiglo je zvanje kapetana duge plovidbe. Osim duge plovidbe razvijena je i ona obalna zbog prijevoza građevinskog materijala i ugljena; ta je djelatnost, uz gradnju drvenih brodova, postala važan izvor gospodarskih prihoda za Volosko. Razvoj brodogradnje, pomorskog prometa i trgovine prati i bolja cestovna povezanost, posebice s Rijekom i Lovranom.⁴⁶

Nadalje, utjecaj i vezanost Minachovih uz Volosko dokazuje i gesta kćeri Ivana Minacha, Adeline, koja udajom za plemića iz Gorice stječe prezime Delmestri. Ona, naime, nakon smrti svojega supruga, ispunjavajući njegovu želju, osniva zakladu koja ima za cilj pomoći siromašnim i bolesnim sumještanima, a u tu svrhu poklanja zgradu, koja postaje ubožnica.⁴⁷ D. Hirc govori o velikom utjecaju koji je ta brodovlasnička obitelj imala na razvoj i napredak Voloskog, a koji se znakovito može potkrijepiti činjenicom da pripadnici te obitelji na početku i na kraju toga mjesta posjeduju po jednu vilu. Jedna od tih kuća, vila Minach, postala je poznata i u europskim krugovima jer je u njoj prvotno boravio, a onda 1890. godine i preminuo grof Gyula Andrassy. Zanimljivo je da je u toj vili 1898. godine obitavala, a zatim i preminula Marija Antonija, vojvotkinja od Toskane.⁴⁸

Druga obitelj koja, kao i Minachovi, predstavlja bogatiju skupinu brodovlasnika, a koja se isto tako može podičiti različitim brodovima u svojem vlasništvu, jest obitelj Poščić. Međutim, te dvije brodovlasničke obitelji nisu bile usamljene u svojem poslu. Sveukupno do 19. stoljeća vološćanski brodovlasnici imaju oko 35 brodova duge plovidbe koji zajedno mogu podnijeti oko 15.000 tona nosivosti. Zbog toga Volosko po broju brodova jedino prestiže luka u Rijeci.⁴⁹

O važnosti vološćanskih brodovlasnika i pomoraca svjedoči i činjenica da su dr. Jerolim Minach i Viktor Varljen najvjerojatnije bili sudionici kongresa brodovlasnika održanog 1881. godine u Rijeci, na kojem se raspravljalo o budućnosti jedrenjaka te prelasku na parobrod. Na tom kongresu njegovi sudionici diskutiraju o problematici zapostavljanja jedrenjaka i o prednosti korištenja parobroda pri trgovini, što, naravno, teško pogađa ovdašnje brodovlasnike. Naglašava se

⁴⁶ H. TURK, Volosko – elementi smještaja i položaja, str. 103.

⁴⁷ Boris ZAKOŠEK, *Opatijski album. Dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*, Rijeka 2005, str. 69.

⁴⁸ B. ZAKOŠEK, *Opatijski album. Dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*, str. 38.

⁴⁹ Goran CRNKOVIĆ, *Tragovi voloskog pomorstva*, Izložba o blagdanu Sv. Nikole, crkva sv. Roka, Volosko, prosinac 1998.

da monarhija protežira parobrodsko društvo *Lloyd* i time mu omogućava monopol u pomorskoj trgovini.⁵⁰ Taj prijelaz s jedrenjaka na novu vrstu plovila, parobrod, nastupa 1893. godine, kada počinje slabjeti te naknadno i zamirati voločansko brodarstvo.⁵¹ Kapital se počinje ulagati ili u parobrodsko društva ili u turističke djelatnosti, koje počinju jačati na području Opatije.⁵²

U prilog činjenici da ovdje nije riječ samo o znamenitim brodovlasnicima, čiji je utjecaj bio jasno vidljiv, nego i o pomorcima koji su bili cijenjeni zbog svojega znanja, iskustva i vještina na moru, govori i podatak da su upravo dva mornara izabrana da se pridruže tzv. Weyprechtovoj ekspediciji 1872. godine s brodom Austrougarske ratne mornarice, a koja je imala za cilj istraživanje dalekih prostora Sjevernoga pola, bila iz tih krajeva. Naime, pomorci Fran Letiš i Jakov Sučić, oba s područja Voloskog, dio su posade koja uz njih broji još deset pomoraca iz ostalih krajeva Monarhije. Putovanje koje je trajalo dvije godine i tri mjeseca završava njihovim povratkom kući 1874. godine.⁵³

Voločanski pomorci, kapetani i nasljednici bivših brodovlasnika krajem 19. stoljeća sve aktivnije počinju sudjelovati u političkom životu te općine. Iako se većinom navode podaci u kojima se ističe da su pomorci bili skloni talijanskim krugovima, težeći prije svega zaštititi svojih poslova, osiguranih dobrim odnosima s Trstom i Venecijom te ostalim talijanskim gradovima i lukama, to ne mora dokazivati da su svi usmjeravali svoje djelovanje protivno narodnom preporodu. Upravo suprotno, naime, budući načelnik Općine Volosko-Opatija dr. Andrija Stanger, o čijim će dostignućima u narodnoj borbi biti više riječi u daljnjem tekstu, bio je potomak jake voločanske brodovlasničke obitelji.⁵⁴ A da to nije samo slučajnost, dokazuju brojni primjeri voločanskih pomoraca koji se uključuju u narodni pokret, od kojih možemo izdvojiti onaj kapetana Ivana Varljena, koji je obnašao dužnost općinskog savjetnika u Voloskom.⁵⁵

Nadalje, poneki su voločanski kapetani iskazivali svoju pripadnost ideji narodnog pokreta tako što su pri plovidbi na brodu isticali hrvatsku zastavu,

⁵⁰ Radojica F. BARBALIĆ, *Kongres brodovlasnika na Rijeci 1881. i njegov prilog reguliranju prilika u trgovačkoj mornarici*, Zadar 1964, str. 806.

⁵¹ Posljednji jedrenjak u Voloskom jest onaj u vlasništvu obitelji Stanger; dat će ga na prodaju početkom 20. stoljeća. G. CRNKOVIĆ, *Tragovi voloskog pomorstva*.

⁵² Isto.

⁵³ Petar KUNIČIĆ, *Hrvati na ledenom moru*, Zagreb 1994, str. 125.

⁵⁴ Amir MUZUR, *Kako se stvarala Opatija: prilozi povijesti naseljavanja, grada i zdravstvenog turizma*, Opatija – Rijeka 1998, str. 54.

⁵⁵ *Zbornik hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969, str. 452.

što je bio slučaj sa zapovjednikom luksuznog parobroda kapetanom Nikolom Perčićem, kao i kapetanom Vinkom Štrcajem, obojicom iz Voloskog. Brojni su se vološčanski kapetani uključili u rad Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru,⁵⁶ kao npr. Viktor Tomičić, koji je u Družbi bio zamjenik predsjednika prvog odbora, a uz njega se također kao aktivni djelatnici Družbe spominju i ovi kapetani, svi rodom iz Voloskog – Ivan Fiamin, Nikola Perčić, Jakov Jurković te Ante Šimunić.

Volosko u hrvatskome narodnom preporodu

Sredina 19. stoljeća razdoblje je velikog uzleta Voloskoga kako na gospodarskom, tako i na političkom planu. Završetkom izgradnje ceste koja povezuje Volosko izravno s Rijekom to će mjesto postati pristupačnije, a u razvitku pomorstva, koje je glavni izvor doprinosa za većinu njegovih stanovnika, mnogi su uvidjeli njegove potencijale. Tako su povoljne prilike za mjesto uvjetovale postupno osamostaljenje i odvajanje od Kastva. To je vidljivo i u crkvenom pitanju. Naime, Volosko se izdvaja iz jurisdikcije Kastavske kapelanije te se pretvara u samostalnu župu sv. Ane, a novoosnovana župa dobiva i svojega prvog kapelana, dr. Adama Rumplera, kojeg 1850. godine zamjenjuje Vjekoslav Kranjec, rodom iz Voloskog. Župa sv. Ane imala je jurisdikciju na prostoru od Preluka do Slatine u Opatiji.⁵⁷ Nakon osamostaljenja župe Volosko postaje samostalna općina.

Od 1849. godine Istra je bila uređena kao jedan okružni kapetanat sa središtem u Pazinu, a bila je podijeljena na nekoliko kotarskih kapetanata, od kojih je jedan bio Volosko. Nadalje, mjesto Volosko postaje središte istoimenoga kotara koji je obuhvaćao općine Volosko, Opatija, Kastav, Lovran, Mošćenice, Veprinac, Podgrad, Jelšane i Materija.⁵⁸

Zbog smještanja Voloskog na čelno mjesto istoimenoga kotara te istovremeno organiziranje upravno-administrativnog aparata⁵⁹, samomu mjestu izrazito raste ugled, ali to počinje predstavljati neku vrstu dvosjeklog mača. Naime, s jedne strane to će omogućiti gospodarski te politički utjecaj, dok s druge stra-

⁵⁶ Družba sv. Ćirila i Metoda osnovana je u drugoj polovici 19. stoljeća kao odgovor na talijanske organizacije *Pro patria i Lega nazionale* radi ostvarenja promjena na području predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja. Pretpostavlja se da su škole čije je osnivanje ta družba potaknula školovala preko 2.000 djece. Brojni su prosvjetni, ali i preporodni djelatnici sudjelovali u njezinu radu. D. GRUBER, V. SPINČIĆ, *Povijest Istre/Narodni preporod u Istri*, str. 276.

⁵⁷ Isto, str. 4.

⁵⁸ Bože MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, Pazin 1973, str. 248.

⁵⁹ U mjestu od tada postoji sud, carinarnica ili porezni ured, katastar i pomorska zdravstvena agencija. *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, str. 6.

ne taj razvitak neće pridonijeti narodnom osvješćivanju i borbi za nacionalna prava jer to sprječava talijanaška uprava, a i neki njoj skloni mještani.⁶⁰ Dakle, želi se istaknuti da u Voloskom nosioci narodne borbe nisu bili oni koji su bili u doticaju s vlašću u mjestu ili koji su je sami predstavljali, a ni oni koji bi izgubili materijalnu sigurnost koju ta vlast osigurava. To se može ilustrirati primjerom Josipa Vlaha, kandidata Kotara Volosko na izborima za ustavotvorni parlament održanima u svibnju 1848. godine, nakon proglašenja cara Ferdinanda I. izdanog 15. travnja iste godine.⁶¹ Naime, Talijani i talijanaši uz pomoć svojih vološčanskih istomišljenika, koji su bili njihovo jedino uporište u tom kotaru, pokušali su bezuspješno spriječiti izbor toga hrvatskog kandidata.⁶²

Još jedna priča povezuje istočnoistarskog zastupnika Vlaha i Volosko, a vezana je uz prijedlog da se taj dio Istre približi Rijeci, a time i Hrvatskoj, čime se, među ostalim, želi oduprijeti talijanskim pretenzijama na ta područja. Naime, pobornik te ideje Vlah preko svojega je brata Martina, kastavskoga općinskog načelnika, htio zainteresirati stanovništvo regije za tu ideju. Tomu su se usprotivili samo pojedinci iz Voloskog, koji svoj protest demonstriraju tako što obilaze područje Kastva skupljajući potpise za peticiju protiv ujedinjenja ne prezajući pritom od obmana kako bi pridobili ljude.⁶³ Zanimljiv je navodni razlog zbog kojeg se pojedinci iz Voloskog toliko protive ujedinjenju, a to je prekid poslovnih veza s Trstom, koji bi gospodarski naštetio mjestu.

Protiv Vološčana nerijetko istupaju Lovranci, koji pak žele izraziti želje većine stanovnika općina iz Kotara Volosko koji su većinom hrvatske nacionalnosti, a u čijim se mjestima mise održavaju na hrvatskome jeziku.⁶⁴ Da je ista situacija bila i na području mjesta Volosko, dokazuju podaci koji govore da se crkveni obredi održavaju na „ščavetu“, prema dva bogoslužnika sročena 1833. godine.⁶⁵

⁶⁰ Petar STRČIĆ, Liburnijska Istra u Hrvatskom nacionalnom pokretu u XIX. i XX. stoljeću s posebnim osvrtom na Volosko, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, str. 73–94.

⁶¹ Fran BARBALIĆ, *Prvi Istarski sabori 1861.-1877.*, Zagreb 1954, str. 281. Vidi također kod Petar STRČIĆ, *Hrvatska Istra 1848.-49.*, *Annales*, 18/1999, str. 308. Maja POLIĆ, Petar STRČIĆ, Jezični segment hrvatskoga narodnog preporoda Istre s Kvarnerskim otocima, *Problemi sjevernog Jadrana*, 16/2017, str. 35.

⁶² Antoni CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, Zagreb 2014, str. 21–23.

⁶³ Navodno su prikupili 4.000 potpisa. B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, str. 172. M. POLIĆ, P. STRČIĆ, Jezični segment hrvatskoga narodnog preporoda Istre s Kvarnerskim otocima, str. 35. Vidi također kod Maja POLIĆ, Znamenit političar i preporoditelj Josip Vlah (I. dio), *Ladonja*, 2/420/2021, str. 29.

⁶⁴ Isto, str. 171, 173. Vidi također kod A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 21–23.

⁶⁵ *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, str. 7.

Hrvatsko izaslanstvo u Beču predlaže caru Franji Josipu zahtjev za ujedinjenje područja Kvarnerskih otoka te kotarā Volosko, Labin i Podgrad nakon što je izdana tzv. Listopadska diploma 1860. godine, ali prijedlog izaslanstva nije bio prihvaćen.⁶⁶ Samo godinu dana nakon toga izdan je Februarski patent, kojim se žele potaknuti izbori za novi ustavotvorni parlament, koji se sastojao od Gospodarske kuće, čije članove imenuje vladar sam, te od Zastupničke kuće, čije članove biraju pokrajinski sabori.⁶⁷

Istarski sabor, kojem je središte bilo u Poreču, sastavljen je od 30 članova, a to su bili biskupi Trsta, Poreča i Krka, pet zastupnika veleposjednika, dva zastupnika trgovačko-obrtničke komore, osam zastupnika gradova i dvanaest zastupnika seoskih ili vanjskih općina, a predsjednika Sabora imenovao je car odabirom među zastupnicima.⁶⁸ Izborna mjesto za Kotar Volosko u kuriji gradova i trgovačke komore bio je Pazin, dok je za kuriju seoskih općina za isti kotar izborna mjesto bilo Volosko, gdje su se najprije birali izbornici ili fiducijeri, koji zatim biraju zastupnike.⁶⁹

Sabor je trajao uz manje ili veće stanke u razdoblju 1861. – 1914. godine. Tijekom rada Sabora bilježe se i poneki podaci vezani uz mjesto Volosko i njegovu okolicu. To su podaci koji većinom prate djelovanja istaknutih promicatelja borbe za nacionalna prava, zastupnika izabranih za Kotar Volosko.⁷⁰

Nakon raspuštanja tek oformljenog Sabora i raspisivanja novih izbora nastupa drugi period, u kojem njegov rad traje 1861. – 1867. godine, a zastupnici za Kotar Volosko bili su Matija Jurinac, barun Fridrich Burger te Anton Santa.⁷¹ Na 18. sjednici, održanoj 1863. godine, zastupnik Jurinac predlaže da izborna središte za Pazin, Kastav, Volosko, Lovran i Mošćenice bude premješteno iz Pazina u Volosko. Na sljedećoj sjednici 1864. godine predlaže se da se putem željezničke pruge Sv. Petar – Rijeka omogući kontakt s Karlovcem te da se samim time potakne razvitak okolnih mjesta kao što je Volosko. Na zasjedanju 1866. godine

⁶⁶ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, str. 179.

⁶⁷ F. BARBALIĆ, *Provi Istarski sabori 1861.-1877.*, str. 283. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 30.

⁶⁸ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, str. 180.

⁶⁹ *Zbornik hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri*, str. 373. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 30.

⁷⁰ F. BARBALIĆ, *Provi Istarski sabori 1861.-1877.*, str. 284.

⁷¹ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 33. Vidi također kod Marino MANIN, *Istra tijekom 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća, Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, Zagreb 2005, str. 519.

Vlada traži da se odredi politička dioba Istre, što zastupnik Jurinac koristi za svoj prijedlog da Kastav bude središte Kotara Volosko jer to mjesto ima oko 29.000 stanovnika naspram 9.000, koliko ih je u Voloskom. Iako Sabor glasa za Jurinčev prijedlog, Vlada ipak za središte određuje Volosko.⁷²

U razdoblju rada Sabora 1870. – 1877. godine velik je bio doprinos zastupnika Antona Spinčića. On je ponovno biran za zastupnika 1877. – 1883. godine, a tada često naglašava da isticanje talijanske kulture vrijeđa narodne osjećaje većinskog stanovništva toga područja.⁷³ Od tog razdoblja nadalje u kuriji gradova za Kotar Volosko uvijek se bira hrvatski kandidat.⁷⁴

Kako unutar Sabora zajednički djeluju Hrvati i Slovenci, jer se obje narodne skupine žele oduprijeti pritisku talijanskih i talijanaških zastupnika, koji šteti većinskom stanovništvu, zbog te suradnje 1884. godine nastaje *Hrvatsko-slovenski klub* pokrajinskoga Istarskog sabora kojim predsjedava vološčanski župnik Vinko Zamlić.⁷⁵ Taj veliki narodni borac rođen je 1847. godine u Kastvu, a ostat će upamćen po svojem radu kako na kulturnom, tako i na prosvjetnom polju u duhu preporoda. Župnik Zamlić bio je jedan od mnogih pripadnika svećenstva koje Juraj Dobrila potiče na rad u narodnopolitičkom smjeru. Kao član Istarskoga sabora on se povezuje te usko surađuje s dr. Dinkom Vitezićem, Matkom Laginjom te Vjekoslavom Spinčićem.⁷⁶ Taj svestrani župnik bio je jedan od osnivača Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru, a poslije postaje i član Upravnog odbora te organizacije.⁷⁷ Djelovao je zajedno s načelnikom Općine Volosko-Opatija dr. Andrijom Stangerom promičući narodni pokret u Voloskom i njegovoj okolini,⁷⁸ a svoj je rad nastavio i kao član Školskog vijeća za Istru.

⁷² F. BARBALIĆ, *Prvi Istarski sabori 1861.-1877.*, str. 339. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 43.

⁷³ M. POLIĆ, P. STRČIĆ, *Jezični segment hrvatskoga narodnog preporoda Istre s Kvarnerskim otocima*, str. 51–54.

⁷⁴ Fran BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri, 1870-1915*, Zagreb 1952, str. 150. Marino MANIN, *Istra 1870.-1880., Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, Zagreb 2005, str. 522–525.

⁷⁵ Božo JAKOVLJEVIĆ, *Osnivanje učiteljskih društava u Istri i njihova borba za narodno školstvo, Jadranski zbornik*, 14/1990/1991, str. 98.

⁷⁶ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 111.

⁷⁷ *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, str. 5. Vidi također kod Željko KLAJIĆ, *Nacionalni pokret istarskih Hrvata i Slovenaca na prijelomu XIX. u XX. stoljeće i utemeljenje Političkoga društva za Hrvate i Slovence u Istri 1902.*, *Histria*, 4/2014, str. 31.

⁷⁸ D. GRUBER, V. SPINČIĆ, *Povijest Istre/Narodni preporod u Istri*, str. 264. Vidi također Agneza SZABO, *Andrija Stanger, istaknuti hrvatski političar i zaslužni prosvjetni i kulturni djelatnik, Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, str. 59–71.

Nakon novih izbora za Istarski sabor 1883. godine u njegov se rad uključuju ovi zastupnici iz Kotara Volosko: Andrija Šterk, Matko Laginja te Vinko Zamlić. Nakon prosvjeda talijanskih zastupnika zbog izbora Andrije Šterka za Kotar Volosko, u kojem on ne obitava, nego živi u Trstu, on se povlači, a na zastupničkoj dužnosti zamjenjuje ga Slavoj Jenko.⁷⁹ Tom talijanskom prosvjedu replicira dr. Laginja koristeći se pritom hrvatskim jezikom u dijelu svojega govora.⁸⁰

Zastupnik Andrija Šterk (Sterk) bio je rodом iz Varljena s područja Voloskog, gdje se i počinje školovati, nakon čega naobrazbu stječe u Rijeci, a zatim u Gorici. Obnašao je dužnost župnika u Oprtlju, Lovranu te Trstu, a bio je najprije krčki te nakon toga i tršćansko-koparski biskup 1896. godine, čime je postao ujedno i posljednji Hrvat koji je obnašao tu službu.⁸¹ Osim toga on je i prvi Hrvat koji je u Istri izabran za kotarskoga školskog nadzornika te ujedno i veliki zagovaratelj upotrebe hrvatskoga jezika u nastavi.⁸²

Dr. Matko Laginja u vrijeme obnašanja dužnosti zastupnika u Istarskom saboru radi u Voloskom kao pripravnik, a svoje djelovanje na političkom planu u toj općini ostvaruje u težnji za potiskivanjem talijanskoga jezika iz upotrebe te u tome što ukazuje na sve veće namete, koji ponajviše pogađaju stanovništvo na selu. On ostaje u tome kotarskom središtu do 1890., kada se seli u Pulu.⁸³

Godine 1894. Ante Dukić otvara svoj odvjetnički ured u Voloskom. Taj istaknuti preporoditelj aktivno je djelovao na području Kastva te Istre, a 1889. zajedno s Laginjom izabran je kao hrvatski stranački predstavnik na izborima za Pokrajinski sabor Istre za zastupnika vanjskih općina pazinsko-labinskoga političkog kotara.⁸⁴

Na novim izborima za Sabor 1889. u kuriji gradova izabran je dr. Andrija Stanger, koji zamjenjuje dotadašnjeg zastupnika Vinka Zamlića, a ostali zastupnici iz toga kotara bili su Slavoj Jenko te Matko Mandić.⁸⁵ Dr. Stanger ostaje

⁷⁹ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 111, 141.

⁸⁰ Mirjana STRČIĆ, Petar STRČIĆ, *Hrvatski Istarski trolist, Laginja, Mandić, Spinčić*, Rijeka 1996, str. 33. M. POLIĆ, P. STRČIĆ, *Jezični segment hrvatskoga narodnog preporoda Istre s Kvarnerskim otocima*, str. 55.

⁸¹ Mihovil DABO, *Politička djelatnost Jurja Dobrile*, doktorska disertacija, 2013, str. 85.

⁸² A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 112.

⁸³ F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870-1915.*, str. 58. Vidi također kod Ivan ZORIČIĆ, Matko Laginja i hrvatski jezik u Istri, *Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika*, 55/2008, str. 86. Denis JERMAN, Matko Laginja (Hrvatski narodni preporod u Istri i Istarski sabor), *Zbornik Društva za povjesnicu – Katedre Čakavskoga sabora Klana*, 9/2016, str. 27.

⁸⁴ F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870-1915.*, str. 55–56, 59, 72.

⁸⁵ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, str. 100. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 146–147. Matko Mandić bio je istaknuti hrvatski narodni

zastupnik u Istarskome saboru do 1908. godine te u njemu djeluje u skladu s preporodnim idejama, dakle staje u obranu upotrebe hrvatskoga jezika te se bori za zaštitu hrvatskih interesa.⁸⁶

Općina Volosko

Općina Volosko ustanovljena je 1. rujna 1850., što reflektira sve važniji položaj mjesta kao trgovačke luke i administrativnog središta kojem je pripojen i Kotar Podgrad.

U drugoj polovici 19. stoljeća započinju izbori za općinske vijećnike, kojih u jednoj općini može biti od osam do trideset. Ti su vijećnici među sobom birali svojeg načelnika, koji prilikom preuzimanja dužnosti polaže prisegu vjernosti caru te svojoj službi pred kotarskim kapetanom. Ona općinska vijeća koja su podupirala talijanaštvo i njihove interese potpomagala je pokrajinska vlada.

U vezi s borbama koje su nastupile za vrijeme pojedinih općinskih izbora zabilježen je i podatak koji pokazuje da se talijanašima s područja Voloskog nikako ne može spočitnuti da nisu bili inventivni u biranju sredstava za ostvarenje svojih ciljeva. Naime, 1885. godine talijanaši, nakon izdavanja pisma koje potpisuje nesuđeni kastavski vijećnik i njihov istomišljenik Cuder,⁸⁷ iznose „vijest“ da je kastavska općina prodala grad Kastav i njegove podopćine Vojnoj krajini,

---

preporoditelj. Rođen je u mjestu na Kastavštini 1849., a umro u Trstu 1915. godine. Djelovao je kao svećenik, profesor, novinar, publicist i političar u okrilju Stračevićeve Stranke prava te urednik lista *Naša sloga*. Bio je aktivni sudionik Istarskoga sabora 1889. – 1915. godine u čiji je sastav ušao kao zastupnik vološčansko-podgradskog područja. M. STRČIĆ, P. STRČIĆ, *Hrvatski Istarski trolist, Laginja, Mandić, Spinčić*, str. 73, 77. Vidi također kod Maja POLIĆ, Pokretanje i djelovanje prvih preporodnih edicija kalendara Istran i lista *Naša sloga* u Pokrajini Istri i Kvarnerskim otocima, *Problemi sjevernog Jadrana*, 14/2015, str. 48–51. Mihovil DABO, „Za kmetske prste“. Juraj Dobrila i širenje pisane riječi, *Problemi sjevernog Jadrana*, 16/2017, str. 65–77.

⁸⁶ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 177, 195.

⁸⁷ Pokrajinska vlada u Poreču odredila je 1878. godine izvjesnog Cudera prvotno za općinskoga komesara, a zatim za likvidatora u Općini Kastav s ciljem da na razne načine pokušava destabilizirati preporodni pokret na tom području. Tek nakon nekoliko bezuspješnih pokušaja smjenjivanja Cudera s tih funkcija 1879. godine ipak je otpušten. Brojne su „metode“ kojima je Cuder predlagao rušenje pokreta u Kastavštini i Istri općenito. Ostali su poznati njegovi stavovi da treba iskorijeniti slavensko pučanstvo, a ojačati položaj onoga talijanskog u Istri. Dao je i nekoliko prijedloga kako bi se ostvario taj cilj, a jedan od njih odnosio se na povećanje poreza hrvatskom pučanstvu. Ipak, nenadmašno je bilo to tzv. Cuderovo pismo, koje je potaknulo širenje glasina da je kastavska općinska uprava prodala Kastav i njegove podopćine Vojnoj krajini. To pismo nikako nije odražavalo istinito stanje stvari. *Zbornik Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji i Istri*, str. 396. Antoni CETNAROWICZ, Kastavština u narodnom preporodu u Istri: Usponi, sumnje i oklijevanja, *Zbornik Kastavštine*, 21(2017), str. 72–73.

a kao „dokaz“ predstavljaju dvojezične tablice (s natpisima na njemačkome i hrvatskome jeziku) koje su prikazivale granice do kojih je Istra bila oslobođena plaćanja poreza te obmanjuju stanovništvo da te tablice zapravo govore o novom razgraničenju, što za narod znači povećanje poreza.⁸⁸

Što se tiče Općine Volosko, koja 1901. godine dobiva naziv Općina Volosko-Opatija,⁸⁹ do 1889. godine vlada među vijećnicima talijanska većina predvođena načelnikom Augustinom Rajčićem (Agostino Raicich), koji u političkom životu te općine djeluje već od 1866. godine. Ali da to nije bila većinski talijanska općina, a ni općina u kojoj većina stanovnika pristaje uz ideje talijanaštva, dokazuje gesta stanovnika koji 1884. godine vraćaju oko 20 platežnih naloga poreznom uredu zbog toga što su napisani na talijanskome jeziku.

Prva prava borba za općinu nastupa 1889. godine izborom dr. Andrije Stangera uz još šest hrvatskih vijećnika, ali ta pobjeda hrvatskih zastupnika ne može se smatrati potpunom jer je za načelnika opet izabran Augustin Rajčić. Do potpune pobjede hrvatske stranke na općinskim izborima u Voloskom dolazi tek 1895. godine, kada ona dobiva većinu zastupnika u vijeću, a za načelnika je napokon izabran dr. Andrija Stanger.⁹⁰ Kojom su se žestinom odvijale borbe oko tog izbora, opisuje A. Muzur te navodi da talijanaši nisu birali sredstva za ostvarenje pobjede, što je podrazumijevalo odugovlačenje pri sastavljanju izborne liste te prijetnje povećanjem poreza, ali narod je bio odlučniji i uporniji i to rezultira pobjedom hrvatskih nad talijanskim zastupnicima sa 143 prema 127 glasova.⁹¹

Kako dotadašnji načelnik Rajčić nije previše brinuo o samoj općini te o njezinoj upravi, dokazuje nam činjenica da ne postoji općinska zgrada, što je potaknulo dr. Stangera da se pozabavi tim problemom. Odluka o izgradnji općinskog doma donesena je jednoglasno u rujnu 1904. godine. Zgrada se trebala izgraditi na Lipovici, upravo nasuprot sjedištu kotarskoga kapetana. Općinska zgrada dovršena je u veljači 1908., kada ju svečano otvara načelnik Stanger.⁹²

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Općina Volosko 1901. godine mijena ime u Općina Volosko-Opatija. To se dogodilo zbog sve jačeg značenja koje je Opatija tijekom godina dobivala, pa se tako počinje bilježiti sve veći prijev stranoga kapitala investiranog u turizam, ali isto tako i napredak domaćeg sloja koji se bavi granama vezanim uz turizam. Iako općina mijenja ime, kotar zadržava naziv Volosko. Goran CRNKOVIĆ, Borba narodnjačke općine Volosko-Opatija za hrvatsko školstvo, *Problemi sjevernog Jadrana*, 5/1985, str. 149, 150.

⁹⁰ A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 177.

⁹¹ Amir MUZUR, *Opatijska Zora – priča o jednom simbolu*, Opatija 1997, str. 29.

⁹² Gradnja općinskog doma u Voloskom, članak, *Opatija*, list Grada Opatije, br. 1, 1996, str. 17.

Godine 1906. na područje Opatije dolazi pravnik Đuro Červar, koji u Voloskom otvara svoj utjecajni odvjetnički ured. Đuro Červar politički je angažiran već od 1902., kada u Pazinu osniva zajedno s Vjekoslavom Spinčićem i Dinkom Trinajstićem *Političko društvo Hrvata i Slovenaca u Istri* radi promicanja narodnih interesa i buđenja narodne svijesti. Njegovo daljnje političko djelovanje ostavit će velik trag u prvoj polovici 20. stoljeća.⁹³

Dakle, može se reći da se krajem 19. stoljeća stanje u Općini Volosko drastično mijenja u smjeru narodnog preporoda jer ta općina, sada predvođena načelnikom Stangerom, može, iako sa zakašnjenjem (posebice u usporedbi s kastavskom), ući u nacionalni pokret bez strepnje od nesklone općinske vlasti.

Za vrijeme službovanja dr. Stangera mnoge se stvari mijenjaju, i to u smjeru onoga što je on kao zastupnik u Istarskom saboru predlagao, a to je ponajprije vidljivo u upravi, gdje se uvodi hrvatski jezik. Taj načelnik tu svoju dosljednost pokazuje i prilikom susreta s talijanskim ministrom vanjskih poslova kojeg dočekuje 1914. godine pozdravnim govorom na hrvatskome jeziku.⁹⁴

U Voloskom je 1897. godine osnovana *Posujilnica*, čime se sprječava zaduživanje stanovnika u stranim društvima, što ih može učiniti podložnima manipulaciji.⁹⁵ Dr. Stanger olakšava život svojim sugrađanima time što uvodi električnu energiju i izgrađuje vodovod, a potaknuta je i subvencija za gradnju tramvaja.⁹⁶ U tom razdoblju počinju s radom i škola Družbe sv. Ćirila i Metoda te razne sportske, kulturne i prosvjetne udruge, što tom kraju donosi velik kulturni uzlet.⁹⁷

Uz načelnika Stangera i njegova bliskog suradnika župnika Zamlića počinju se okupljati pomorski kapetani, odvjetnici te učitelji iz Voloskog i okolice, a time se započinje sa sustavnim osvješćivanjem stanovništva. Ti narodni radnici sasta-

⁹³ Amir MUZUR, *Kronika porodice Tomašić-Červar – od obiteljskog albuma do priče o Opatiji*, Rijeka 2004, str. 18, 21–43. Vidi također kod Marino MANIN, *Hrvatski nacionalni pokret u Istri na početku 20. stoljeća, Povijest Hrvata: Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvooga svjetskog rata*, Zagreb 2005, str. 578.

⁹⁴ A. MUZUR, *Opatijska Zora – priča o jednom simbolu*, str. 30.

⁹⁵ Željko KLAJIĆ, Matko Laginja i političko-gospodarski problemi Istre u XX. stoljeću, *Identitet Istre-ishodišta i perspektive*, Zagreb 2006, str. 197–198.

⁹⁶ Prvi tramvaj prolazi tim područjem 1908. godine.

⁹⁷ F. BARBALIĆ, *Narodna boba u Istri 1870.-1915.*, str. 90. A. SZABO, Andrija Stanger, istaknuti hrvatski političar i zaslužni prosvjetni i kulturni djelatnik, str. 68–70. Vidi također kod Andreas GOTSMAN, *Cooperazione e conflitto in Istria. Il caso del distretto di Volosca-Abbazia, Ges-chichte Und Region / Storia E Regione*, 31(2)/2022, str. 127.

jali su se u novoosnovanoj čitaonici *Bratimstvo*.⁹⁸ Da Stanger i njegovi suradnici nisu bili usamljeni u svojem djelovanju na tom području, dokazuje činjenica da je upravo u Voloskom 1900. godine pokrenut časopis *Narodni list*, koji uređuju Viktor Car Emin te dr. Ivan Pošćić.⁹⁹ Časopis se izdaje do 1902. godine, a zatim s prekidima do konačnog obustavljanja 1904. godine. Taj je časopis nastao kao reakcija na djelovanje dr. Ivana Krstića, koji svoje ideje promiče kroz vlastiti list *Prava naša sloga*. Taj doseljenik iz Zadra na području Kastva povezuje se s vodstvom Talijanske liberalne stranke, čijim novcima počinje potkupljivati mještane. Po njemu je Istra trebala ostati autonomna pokrajina, ali čije bi vodstvo predstavljali zastupnici upravo te talijanske „liberalne“ stranke.¹⁰⁰

Kao jedan od urednika *Narodnog lista* javlja se i nova ličnost u nacionalnoj borbi u Općini Volosko-Opatija dr. Ivan Pošćić. On je bio tajnik Družbe sv. Ćirila i Metoda, predsjednik društva Sokol, a bio je i aktivan zastupnik Istarskoga sabora, u koji ulazi kao zastupnik Kotara Volosko nakon što s tog mjesta odstupa Matko Mandić.¹⁰¹ Dr. Pošćić 1911. godine u Voloskom osniva Narodnu zajednicu, kojoj namjenjuje djelovanje gospodarsko-političkoga karaktera, ali već prije 1914. godine ona prestaje s radom.¹⁰²

Na izborima koji se provode 1898. godine pokazat će se neuspjeh dr. Krstića i talijanaških krugova da smijene stabilnu hrvatsku stranku s čela Općine Volosko. Prilikom tih izbora (kao i dvojih prethodnih) Rikard Katalinić Jeretov, inače rođeni Vološćan i potomak stare vološćanske pomorske obitelji Katalinić,¹⁰³

⁹⁸ Od 1866. godine, kada je u Kastvu otvorena prva čitaonica na tim područjima pod imenom *Hrvatska čitaonica*, taj trend s godinama je sve više ojačao te je nastajalo sve više novih čitaonica. Ta tzv. ognjišta narodne svijesti služila su prije svega kao mjesto u kojem se okupljaju mnogi simpatizeri i aktivni sudionici narodnog preporoda, tako da je njihovo nastajanje od iznimnog značaja za taj pokret. D. GRUBER, V. SPINČIĆ, *Povijest Istre/Narodni preporod u Istri*, str. 264.

⁹⁹ Mirjana STRČIĆ, *Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov u preporodnom pokretu istarskih Hrvata*, Opatija, 1987., str. 85. Marino MANIN, Istra 80-ih i 90-ih godina 19. stoljeća, *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb 2005, str. 528–529. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 214.

¹⁰⁰ *Zbornik Hrvatskog narodnog pokreta u Dalmaciji i Istri*, str. 405. A. CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860-1907)*, str. 187, 213–214.

¹⁰¹ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, str. 147.

¹⁰² Isto, str. 35.

¹⁰³ Vidi više o pomorskoj obitelji Katalinić kod Radojica F. BARBALIĆ, *Brodarstvo Rijeke kroz vjekove*, zbornik, Rijeka – Zagreb 1953, str. 95; Radojica F. BARBALIĆ i Ivo MARENDIĆ, *Onput, kad smo partili. Zapisi o posljednjim kvarnerskim jedrenjacima*, Rijeka 2004, str. 28, 157. Cvjetana MILETIĆ, Da ni bilo njih – Mića štorija od živjenja Rikarda Katalinića Jeretova, *Sušačka revija*, 70–71/2010.

uključuje se u pripreme narodnih zastupnika tako što piše stihove pjesme koju naslovljuje *Uoči općinskih izbora na Voloskom 1898*.¹⁰⁴ Hrvatska je stranka na tim izborima premoćno pobijedila, a dr. Stanger ponovno je izabran za načelnika. Od tada nadalje bilježi se nagli pad talijanaša u Voloskom, dok se istovremeno povećava broj pripadnika hrvatske inteligencije, a pobjeda se ponavlja i na sljedećim izborima 1902. godine. Početkom Prvoga svjetskog rata austrijska vlada raspušta općinsko vijeće, a upraviteljem imenuje dotadašnjeg načelnika Stangera. Njegov se rad u Općini Volosko-Opatija prekida 1918. godine, kada ga prisilno smjenjuje bojnik August de Stadler.¹⁰⁵

Prosvjeta i škole

U Voloskom je do druge polovice 19. stoljeća djelovala samo talijanska škola. Kako je rasla potreba za školom u kojoj će se podučavati na hrvatskome jeziku, 1883. godine počinje se predlagati osnivanje škole za djevojčice. Taj prijedlog odbilo je općinsko vijeće, koje djeluje kao savjetnik carsko-kraljevskom Zemaljskom školskom vijeću i u kojem većinu predstavljaju Talijani i talijanaši. To vijeće imalo je pravo određivati na kojem će se jeziku održavati nastava, pa je odbilo prijedlog zbog pretpostavke da bi se u toj školi predavalo na hrvatskom jeziku. Kritika takvoj ovlasti općinskoga školskog vijeća upućena je još 1878. godine s tabora¹⁰⁶ održanog u Dolini na kojem je istaknuto da se s tim odlukama često ide protiv volje naroda.¹⁰⁷

Godine 1884. osnovana je škola za djevojčice u kojoj se nastava odvija na hrvatskom jeziku samo tijekom prve godine, a nastavu provode sestre milosrdnice. Škola je nastala unutar Zavoda provincije sestara usmiljenki sv. Vinka Paulskoga koji je ustanovila austrijska barunica Irena Freifrau von Reyer. Prvotno

¹⁰⁴ Isto, str. 251. Nevio ŠETIĆ, Hrvatska kulturna i politička stvarnost s kraja 19. i početka 20. stoljeća u poeziji Rikarda Katalinića Jeretova, *Mostariensia*, 18/2014, str. 143–153.

¹⁰⁵ A. MUZUR, *Opatijska Zora – priča o jednom simbolu*, str. 30. Za daljnji politički razvoj općine Volosko-Opatija vidi Ivan JELIČIĆ, To Ensure Normal Administrative Order, and for the Population's Greater Comfort? Aspects of Post-war Transition in the Political District of Volosca-Abbazia / Volosko-Opatija, *Südost-Forschungen*, 79/2020, str. 96–123.

¹⁰⁶ Tabor je naziv za političke skupove Hrvata Istre koji su se održavali na otvorenom i na kojima se branilo pravo naroda da se koristi vlastitim jezikom. Upravo po tim govorima sročene su rezolucije koje se zatim šalju u Sabor. Četiri takva politička okupljanja održavana su u Istri u razdoblju 1870. – 1880. godine. Dva su održana u Kastvu (Rubešima) i Lindaru, a u njima sudjeluju brojni stanovnici okolnih općina. Od 1880. godine ti se javni skupovi počinju sve intenzivnije održavati. D. GRUBER, V. SPINČIĆ, *Povijest Istre/Narodni preporod u Istri*, str. 262.

¹⁰⁷ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, str. 292.

je to bila privatna ženska škola s jednim razredom koja se s vremenom proširuje na četiri razreda pučke škole s internatom i odjelom gdje su se djevojčice usavršavale u ručnom radu. Taj zavod, škola i internat preživjeli su zahvaljujući brojnim, posebice stranim donacijama, primjerice onima aristokracije koja povremeno dolazi na ta područja. Car Franjo Josip I. preko austrijskog ministarstva 1888. godine dodjeljuje toj školi pravo javnosti, a od 1908. godine počinje se odvijati nastava na hrvatskom jeziku u svim razredima.¹⁰⁸

Kada je nakon izbora 1895. godine općinska uprava pripala hrvatskoj stranici, a hrvatski je jezik proglašen službenim u poslovima uprave, obitelji s područja Voloskog na poticaj narodnjaka putem peticije obraćaju se (preko općinskog vijeća) pokrajinskomu školskom vijeću u Trstu sa zahtjevom da se odobri osnivanje hrvatske škole ili barem paralelke, tj. pučke škole koja bi održavala nastavu i na hrvatskome i na talijanskome jeziku.¹⁰⁹ Taj zahtjev, upućen u rujnu 1897., nije dobio odgovor tijekom sljedeće dvije godine, a 1899. godine iz Trsta dolazi odluka kojom se ne odobrava osnivanje takve škole te se predlaže da se djecu radije šalje u hrvatsku školu u Opatiju.¹¹⁰

G. Crnković navodi da je pučka muška škola u Voloskom u nastavnoj godini 1876./77. brinula o izobrazbi 45 učenika većinom iz samoga mjesta Voloskog te iz susjednih Škrbića, a brojka će se poslije premašiti dolaskom djece iz okolnih naselja (kao npr. Pobri, Pužev breg, Varljeni i dr.). Nastava se do 1880. godine odvijala isključivo na talijanskome jeziku, dok se hrvatski rabio samo do trećeg razreda, ali nakon te godine materinski se jezik uvodi i kao nastavni predmet. U toj školi 1895. godine započinje s radom, kao učitelj početnik, Viktor Car Emin te ostaje na tome mjestu do 1900. godine, kada se uključuje u rad novoosnovane Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru kao tajnik, a posvećuje se i uredništvu *Narodnog lista*.¹¹¹

Družba sv. Ćirila i Metoda, koja će uvelike pridonijeti razvoju hrvatskoga školstva na prostoru čitave Istre, predstavljala je protutežu organizacijama kao

¹⁰⁸ Boris ZAKOŠEK, Barun Franz Reyer i osnivanje privatne škole za djevojčice u Voloskom 1884. godine, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 2–3/2007–2008, 95–104.

¹⁰⁹ G. CRNKOVIĆ, *Borba narodnjačke općine Volosko–Opatija za hrvatsko školstvo*, str. 151.

¹¹⁰ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, str. 355. Vidi također kod A. GOTTSMAN, *Cooperazione e conflitto in Istria. Il caso del distretto di Volosca-Abbazia*, str. 116–118.

¹¹¹ M. STRČIĆ, *Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov u preporodnom pokretu istarskih Hrvata*, str. 85, 86. Vidi također kod Goran CRNKOVIĆ, *Družba svetog Ćirila i Metoda za Istru za tajništva Viktora Cara Emina*, *Književna Rijeka*, 2(3)/1997, str. 10–17. Vjekoslava JURDANA, Alen KLANČAR, Mariela TOMIČIĆ, *Časopisi Mladi Istranin i Mladi Hrvat Viktora Cara Emina u listu Naša sloga, Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, 12/2023, str. 99–119.

što su bile *Pro patria* i *Legia nazionale*, posebice na polju predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja.¹¹² Družbine škole osnovane su 1900./01. godine u Livadama, Opatiji i Voloskom, što ima za posljedicu sve slabiji upis djece u talijanske škole.¹¹³ Ona škola koju je osnovala Družba bila je potpomagana od *Posujilnice* te sredstvima koja joj daje općina, ali to i dalje ne rješava želje roditelja, koji ustraju u zahtjevu za javnom pučkom hrvatskom školom.¹¹⁴

Kako je ponekad dolazilo do promjena protektorskog odnosa koje je tršćansko školsko vijeće uživalo od carske vlasti, dokazuje činjenica da je razmotren priziv koji je općinsko vijeće poslalo u Beč protiv odluke školskog vijeća iz 1899. godine. Iako tek 1903. godine, ta je odluka poništena i istodobno je odobreno osnivanje paralelke u Voloskom. Osnivanje hrvatskog odjela paralelke u prvom razredu javne škole dovelo je do popriličnog opadanja broja djece u talijanskom odjelu.¹¹⁵ Tu odluku o osnivanju paralelke poništilo je 1907. godine Vrhovno upravno sudište u Beču jer se navodno nije poštivao administrativni red, ali je nakon ponovnog razmatranja prihvaćeno izdvajanje hrvatskih odjela iz paralelke, kao i onih iz javne pučke škole, te dolazi do njihova ujedinjenja u jedinstvenu javnu hrvatsku pučku školu. Tim odjelima 1911. godine pridružuje se i onaj iz Družbine škole, što se može predstaviti kao nastanak hrvatskoga pučkog učilišta.¹¹⁶

Kako na tom području nije djelovala nijedna srednja škola do 1909. godine, kada se oformila Mala komunalna realna gimnazija u Opatiji pod pokroviteljstvom Općine Volosko-Opatija, te do 1910. godine, kada Nijemci otvaraju svoju privatnu realnu gimnaziju, također u Opatiji, koju podupire austrijska vlada,¹¹⁷ učenici su završavali svoju naobrazbu s osnovnom školom. Zatim su većinom izučili neki zanat, vezan uz pomorstvo ili poljoprivredu, a rjeđe su nastavljali školovanje u nekim većim gradovima kao što su Rijeka, Kopar ili Graz. Dakle, kako su osnovne škole svojim programima pripremale učenike samo za tradicionalna zanimanja, a ne za nastavak školovanja na višim školama, bilo je potrebno za nastavak više naobrazbe završiti dvogodišnji pripremni tečaj. Za tu

¹¹² M. STRČIĆ, *Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov u preporodnom pokretu istarskih Hrvata*, str. 85. Vidi također kod Dragovan ŠEPIĆ, *Hrvatski pokret u Istri u XIX. i na početku XX. stoljeća*, Račice 2004, str. 74.

¹¹³ F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870.-1915.*, str. 90. Vidi također kod Nevio ŠETIĆ, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama: Naša sloga 1870.- 1915.*, Zagreb 2005, str. 51–56.

¹¹⁴ G. CRNKOVIĆ, *Borba narodnjačke općine Volosko-Opatija za hrvatsko školstvo*, str. 158.

¹¹⁵ Na taj se odjel 1905. upisalo 20 djece. Isto, str. 158.

¹¹⁶ Isto, str. 159.

¹¹⁷ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, str. 381, 382.

se svrhu 1913. osniva Škola za izobrazbu i usavršavanja naučnika s područja Voloskog koja obučava buduće trgovačke i obrtničke šegrte.¹¹⁸

Radi pomaganja učenika hrvatskih škola lošijega materijalnog stanja, počele su se davati raznovrsne stipendije. Tako je nakon smrti biskupa J. Dobrile 1882. godine u njegovoj oporuci određeno da se podijele stipendije hrvatskim učenicima koji dolaze iz kotarā Pazin, Buzet, Volosko i Podgrad.¹¹⁹ Neovisno o naobrazbi, biskup Dobrila iskazao se i kao veliki dobročinitelj za mještane toga područja kada je Volosko i okolicu 1870. godine zadesio dosta razoran potres. Nadalje, osnovano je Đačko pripomoćno društvo u Općini Volosko-Opatija u sklopu hrvatske realne gimnazije radi davanja novčane potpore učenicima s toga područja.¹²⁰ Učenici koji su pohađali više škole, a to se posebice odnosi na studente naučike i buduće pomorce, mogli su računati na stipendije koje je osigurala zaklada Vincenta Tomašića, potomka jake vološčanske pomorske obitelji.¹²¹

Društva

Od kada je 1866. godine u Kastvu osnovana prva hrvatska čitaonica na području Istre, primjer su slijedila i druga mjesta. Tako je u Voloskom u drugoj polovici 19. stoljeća počela s radom čitaonica *Bratimstvo*,¹²² nastala iz talijanske čitaonice *Concordia*, koja je, što je poprilično paradoksalno, bila okupljalište Hrvata i umjerenih talijanaša, dok su se protuhrvatski nastrojani mještani okupljali u njemačkoj čitaonici *Leseverein*. U Voloskom se 1908. godine otvara i *Pučka knjižnica*.¹²³

¹¹⁸ Isto, str. 368.

¹¹⁹ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva, str. 242.

¹²⁰ F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870.-1915.*, str. 141.

¹²¹ A. MUZUR, *Opatijska Zora – priča o jednom simbolu*, str. 34. Vidi također kod A. MUZUR, *Kronika porodice Tomašić-Červar – od obiteljskog albuma do priče o Opatiji*, str. 51–52.

¹²² F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870.-1915.*, str. 58. Branimir CRLJENKO, Čitaonička sastavnica preporodnog pokreta Istre i Hrvatska čitaonica u Svetvinčentu, *Vjesnik istarskog arhiva*, 6–7 (1996 – 1997)/2001, str. 161.

¹²³ B. CRLJENKO, Čitaonička sastavnica preporodnog pokreta Istre i Hrvatska čitaonica u Svetvinčentu, str. 164.

Kako prenosi V. Spinčić, 1904. godine Matko Mandić inicira gradnju *Narodnog doma* po uzoru na društvo iz Trsta kojim je on predsjedao.¹²⁴ Dom je izgrađen uz pomoć *Posujilnice*, a u njemu se osniva i *Glazbeno-dramsko društvo* pod vodstvom Matka Brajše Rašana i Viktora Cara Emina, uz koje djeluje i glasoviti Ivan Matetić Ronjgov, koji je istovremeno aktivan i kao orguljaš u crkvi svetog Jakova.¹²⁵ Taj dom bio je središte kako kulturnih, tako i političkih aktivnosti Voloskog te njegovih narodno osviještenih mještana, a njegov rad traje do 1918. godine.¹²⁶

Sokolaši, ili društvo *Sokol*, vuku svoje korijene iz Češke. Cilj toga društva bilo je promicanje sportskih aktivnosti, a po ustroju ga možemo usporediti s nekom vrstom vojne organizacije. Društvo se prvi put na području Istre pojavljuje 1897. godine u Puli, a već 1901. osniva se podružnica u Voloskom¹²⁷ koja djeluje unutar prostora *Narodnog doma*. Međutim, to je društvo u Voloskom zaživjelo tek 1904. godine, kada je osnovano *Društvo za tjelovježbu*. Sve se podružnice toga društva na hrvatskom prostoru ujedinjuju 1908. godine pod imenom Hrvatska sokolska župa Vitezić, koja je neslužbeno imala središte u Općini Volosko-Opatija. Dugogodišnji starješina sokolaša Voloskog i Opatije bio je znameniti dr. Ivan Pošćić. Od 1913. godine vološčanski ogranak društva izdaje i svoj vjesnik.¹²⁸

Krajem 19. stoljeća, točnije 1891. godine, osnovano je drugo učiteljsko društvo u Istri, i to ono za Kotar Volosko,¹²⁹ nakon prvoga, koje je osnovano deset godina prije toga za Kotar Kopar. Godine 1911. sjedište u Voloskom dobiva i novoosnovano *Društvo slavenskih općinskih namještenika za Istru*, koje poslije svoj centar prebacuje u Buzet.¹³⁰

¹²⁴ O Narodnom domu vidi kod Mirjana STRČIĆ, *Istarska beseda i pobuna I.*, Pula 1984, str. 218. Vjekoslava JURDANA, Mariela TOMIČIĆ, O hrvatskom školstvu u Istri kroz časopisne prinose Viktora Cara Emina, *Metodički obzori: Časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 14/2019, str. 44. Više o djelovanju Matka Mandića vidi kod Ž. KLAJČ, Nacionalni pokret istarskih Hrvata i Slovenaca na prijelomu XIX. u XX. stoljeće i utemeljenje Političkoga društva za Hrvate i Slovence u Istri 1902., str. 62–64, 68, 71, 89–92.

¹²⁵ Lovorka RUCK, „Za me je vredno, ča narod zmisli“. Skladatelj i melograf Ivan Matetić Ronjgov, *Arti musices*, 42/2011, str. 177.

¹²⁶ *Povijest župne crkve Sv. Ana u Voloskom*, str. 9.

¹²⁷ B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga druga, str. 439.

¹²⁸ Ljubinka TOŠEVA – KARPOWICZ, Sokolski pokret u Opatiji (1904 – 1918), *Opatija*, list grada Opatije, br. 9, 1998, str. 22.

¹²⁹ B. JAKOVLJEVIĆ, Osnivanje učiteljskih društava u Istri i njihova borba za narodno školstvo, str. 100. Vidi također kod Nevio ŠETIĆ, *Staleška društva i časopisi hrvatskog učiteljstva u Istri 1891. – 1914.*, Zagreb 2010.

¹³⁰ F. BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri 1870.-1915.*, str. 161.

Od 1906. godine djelovalo je *Dobrovoljno vatrogasno društvo za Općinu Volosko-Opatiju po uzoru na ono kastavsko, koje je oformljeno 1895. godine.*¹³¹ U Voloskom je osnovano 1892. godine alpinističko društvo koje nosi ime *Liburnija, a koje ima oko 70 članova.*

Zaključak

Proučavanjem kronološkog razvoja mjesta Voloskog jasno se može uočiti veza između odabranoga gospodarskog usmjerenja stanovništva i eksponencijalnog razvoja mjesta u kasnijim razdobljima. Takav razvoj nije produkt jednog razdoblja, nego kontinuirane orijentacije Voloskog prema moru kao izvoru rasta i napretka. Naime, praćenjem razvoja Voloskog već u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka jasno je utvrđena usmjerenost stanovništva na pomorske djelatnosti, prvotno izlov ribe, a zatim i pomorsku trgovinu i brodogradnju. Na temelju takvoga gospodarskog razvoja, koji je neprekinuto rastao do 19. stoljeća, Vološćani ostavljaju svoj dodatni trag uključivanjem u hrvatski narodni preporod, ne samo u političkom smislu, djelujući u najvažnijim političkim događajima 19. stoljeća, nego i u onome prosvjetnom i društvenom, pokušavajući dodatno potvrđivati značenje mjesta.

¹³¹ Isto, str. 116. B. ZAKOŠEK, *Opatijski album. Dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*, str. 22.

Kosana Jovanović

**Volosko – the development of a coastal town shaped
on the medieval maritime tradition***Summary*

The paper presents the chronological development of Volosko from the first mention of the town in the Middle Ages to the end of the 19th century. By examining the available sources and literature, the paper argues that the location of Volosko and its orientation towards the sea has determined its further development and significance for the Kvarner region. The paper presents the development of the town, which is largely based on its orientation towards the sea – a tradition established in Volosko in its medieval beginnings. With the development of fishery and subsequently maritime trade, the economic importance of the town grew accompanied by a political rise during the 19th century, especially during the period of the Croatian national revival. The political influence of Volosko has furthermore been established by the significance of the development of the Volosko–Opatija municipality, which will continue to leave its mark on the Kvarner region in the following periods. Finally, the paper presents the educational and cultural development of Volosko, which further argues for the economic, political and cultural significance of the town.

Keywords: *Volosko; Middle Ages; Early Modern Age; fishery; maritime trade; Croatian national revival; educational and cultural development.*